

Roxana CROITORU

După legile muzicii clasice

Se spune despre Eugen Ionescu că-și invita publicul nu la o sărbătoare ci pentru a-i vesti catastrofele care-l amenință. Premiera Teatrului Maghiar din Cluj cu piesa lui Ionescu, *Jacques sau supunerea*, în direcția de scenă a lui Tompa Gábor, ne-a invitat la un dublu eveniment: lansarea cărții *Conversație în șase acte cu Tompa Gábor* și un nou Ionescu pe această scenă, după marele succes cu *Cântăreța cheală* din 1992.

Cartea, apărută în colecția „Galeria teatrului românesc” coordonată de Florica Ichim, merită un comentariu aparte. Nu pot să nu notez, totuși – pe lângă plina de umor prezentare-interpelare a autoarei Florica Ichim și pertinenta prezentare a „interviewatului” Tompa Gábor, de către criticul Marina Constantinescu – valoarea, importanța și unicitatea acestei cărți. Pentru că această carte densă dezvăluie un creator și un animator cu o carieră confirmată în țară și în lume, ale cărui talent și pricepere vin ca o continuare a ceea ce a însemnat familia și mediul în care s-a dezvoltat, dintr-o experiență trăită spontan în copilărie și adolescență, la spectacolele care se făceau sub ochii săi de către tatăl Tompa Miklos, remarcabil fondator de trupă, sau rolurile în care evolua mama, Mende Gabi, ca apoi, în anii de studenție, să devină experiență acumulată conștient. Din păcate, Tompa Gábor devine din ce în ce mai mult o excepție, fiind unul dintre puținii directori de teatru și de scenă, al cărui riguros program estetic se împletește cu ambiția de a avea o trupă performantă, în care destinele actoricești sunt urmărite și împlinite.

Cine urmărește cu atenție înscenările lui Tompa Gábor descoperă autorii poli ai creației sale, în care Shakespeare și *Hamlet*-ul său sunt un laitmotiv, iar Beckett, Ionescu și Mrożek sunt deslușiți magistral.

Jacques sau supunerea, scrisă imediat după *Cântăreța cheală* și pusă în scenă la Teatrul „La Huchette” împreună cu *Tabloul*, la 13 octombrie 1955, în direcția de scenă lui Robert Postec, au asemănări vizibile. Aceeași lume în care obiceiurile limbajului și ale politeții sunt curios inversate, absurdul și inutilitatea existenței dezvăluite.

Intriga se construiește în jurul lui Jacques, nonconformist și neadaptat, refuzând să fie la fel cu lumea din care face parte. Se opune printr-o tăcere încrâncenată judecăților și predecățiilor pe care familia întregă încearcă să i le reamintească, aducându-l la ordine. În cele din urmă, Jacques cedează și rostește propoziția-cheie: „Ei bine, da, ei, na, fie: ador cartofii prăjiți cu slănină!” – și astfel e readus în rândurile familiei și ale societății. Pasul următor e aranjamentul matrimonial. Familia Roberta îi prezintă viitoarea mireasă, pe Roberta cea cu două nasuri. Deoarece Jacques nu o place, va fi adusă cea de-a doua fiică a familiei Roberta, Roberta cu trei nasuri. Jacques nu o găsește destul de urâtă, dar după ce familiile și-au epuizat toate argumentele prezentării, în fanteziste asociații culinare, Roberta II rămâne singură cu Jacques să-l cucerească, la îndemnul părinților: „Tu rămâi de pază și fă-ți datoria!”, „Rămâi nefericită cu al tău iubit, de vreme ce i-ai fost soție hărăzită.” Între cei doi are loc un straniu dialog, un fel de iubire curioasă, în care starea de extaz îi duce la involuția aproape totală a limbajului, totul fiind exprimat prin cuvântul *pisică*, iar regresia în animalic atinge momentul paroxistic de stranie eliberare, în care Roberta își arată mâna cu cele nouă degete.

Această regresie sau transgresie în animalic, declanșată în cei doi de ceea ce înseamnă convenție și supunere în familie și societate e, de fapt, o eliberare

Foto: Florin Biolan

SENKÁLSZKY Endre, MENDE Gaby, BORBATH Julia și KÉZDI Imola.

HATHÁZI András.

Foto: Florin Biolan

superioară față de ceilalți într-o comunicare codificată, numai de ei știută, dar care transformă în același regn animal și cele două familii. Comedia naturalistă se citește din contactul imediat cu spațiul scenic. O încăpere al cărei fundal pare, la prima vedere, un glasvand verzui se descoperă ochiului ca un perete construit din rafturi acoperite perfect de borcane identice, în care sunt conservate plante acvatice. Trimitere clară la obiceiuri burghize și descompunere a materiei, obsesie ionesciană.

În același perete se deschide o ușă batantă, prin ale cărei șite elastice apar grotesc, spionând, capetele celor două familii. Pe frontispiciu, deasupra ușii, tronează emblema familiei burghize: cartofii și, în medalion, o felie de slănină crestată. Pe pereții laterali ai încăperii sunt așezate ordonat câte trei noptiere și trei scaune, iar în mijlocul scenei, un pat înalt de spital, folosit în cabinetele de consultație, locul de joc al lui Jacques și în jurul căruia se concentrează și ordonează acțiunea. Obiecte puține, spațiu aerat. Din noptieră vor scoate un șal nesfârșit de lung Roberta mama și Roberta tatăl, pentru a-și prezenta, pe rând, ritualic, fiicele. Pe scaun se va urca tatăl Jacques pentru a-și susține perorația și lansa acutele. Patul se modulează după desfășurarea acțiunii și atitudinilor lui Jacques: se ridică și se lasă. Se ridică singur pentru a descoperi sub el lada din care apar cele două Roberte.

Spectacolul debutează cu întreaga familie Jacques în jurul lui Jacques, mâncând semințe și făcând fotografii pe care le developează și le împărtășie în jur. Energia cu care familia încearcă să-l convingă pe Jacques trece de la un personaj la altul, dezvoltându-se pe rând, în imagini ridicol-grotesci, urmăriti de expresia impasibilă de Buster Keaton a lui Jacques – Hatházi András. Distribuția aleasă cu deosebită grijă și ca o întâlnire între generații: de la nonagenarul Senkálzsky Endre, până la recent premiata Kézdi Imola sau debutanta Albert Csilla își interpretează cu vituozitate partitura pentru a se acorda împreună perfect.

Regizorul a conceput miza, evoluția personajelor după legile muzicii clasice, ale unei sonate. Primul număr solistic, intrarea fortissimo după „uvertura semintelor”, a *mamei Jacques* – Borbáth Julia, această inepuizabilă acrită de comedie, plină de temperament e urmată în crescendo și foarte vivace de *tatăl Jacques*, Boer Ferenc. Fraza muzicală, tema „acțiunea de constrângere” îi este incredințată *sorei Jacqueline*, Kézdi Imola, rol interpretat cu mare finețe, măsură și expresivitate. Bunicii Jacques, veterani ai scenei, Mende Gabi și Senkálzsky Endre, vetuști, decrepiți sunt contrapunctul momentelor de tensiune stărnind râsul într-o interpretare savuros-caricaturală. Bunica Jacques, cochetă și deținătoare a autorității în cuplu, bunicul, june-prim, cocoș până la ultima suflare. În reprize reapare tatăl Jacques și cuplul Roberta mama și Roberta tatăl. Cei doi Roberte: Panek Kati și Csiky András, actori experimentați în acest gen de spectacol, joacă protocolarul ritualic, un ritual de circ, ca și momentul în care sunt ultragiați de refuzul lui Jacques, cu stăpânire și rigoare. Înaintea finalului tragic-grotesc, când cele trei cupluri trec în regnul animal, au loc solo-urile Robertei și a lui Jacques. Albert Csilla, cu o deosebită plastică în atitudine și mișcare, și Hatházi András, cu mimica și perfecta stăpânire a expresiei faciale, se reunesc în straniu duo poetic.

Tompa ne face să participăm la acest spectacol articulat, ca la o experiență trăită ciudat (am vrea, fără corespondent în realitate). Un spectacol despre jenă, straniu, caraghios, insolitul comic, insolitul neliniștitor, și în care, în final, comicul ce se transformă în tragicul insuportabil.

Teatrul Maghiar de Stat Cluj: Jacques sau supunerea de Eugène Ionesco. Traducerea: Bognár Robert. Dramaturg: Visky András. Decor: Bartha József. Costume: Carmencita Brojboiu. Muzica: Kóncezi Árpád. Măști: Venczel Attila. Cu: Hatházi András, Boer Ferenc, Borbáth Julia, Kézdi Imola, Csiky András, Senkálzsky Endre, Panek Kati, Mende Gaby, Albert Csilla. Data premierei: 3 decembrie 2003